

Володимир КИЯК, Андрій МАЛИНОВСЬКИЙ

СІНОЖАТІ ТА ПАСОВИЩА ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Повідомлено про поширення сіножатей та пасовищ у гірських та рівнинних районах області. Вказано флористичні особливості фітоценозів субальпійського поясу, післялісових лук лісового поясу, суходільних лук та річкових заплав. Охарактеризовано продуктивність природних лук та способи їх раціонального використання.

За рельєфом, ґрунтами, складом флори і господарським використанням сіножаті і пасовища Львівщини відзначаються значною різноманітністю. Вони поширені на всій території області в різних природних регіонах, умови середовища яких зумовлюють формування певного типу лук, їх сезонний розвиток, динаміку нагромадження фітомаси, що, своєю чергою, потребує відповідних заходів щодо їх використання та поліпшення.

За даними управління сільського господарства, загальна площа лучних угідь Львівської області перевищує 330 тис. га. В окремих адміністративних районах площа лук коливається у межах від 6,5 до 30,5 тис. га. Найменші площі лучних угідь у Пустомитівському і Золочівському районах, територія котрих дуже розорана і в яких площа ріллі досягає 80—87 % сільськогосподарських угідь. Найбільші площі лучних угідь в Яворівському і Сокальському районах — 23,1 і 30,5 тис. га відповідно. Великі площі лук сконцентровані також у гірських та передгірських районах області: Дрогобицькому, Старосамбірському, Самбірському, Сколівському, Стрийському і Турківському, де головним напрямом сільського господарства є тваринництво (табл. 1).

Розподіл сільськогосподарських угідь, що їх використовують під сіножаті і пасовища, за формою власності — приватною і суспільною, є надзвичайно нерівномірний в окремих районах. Зокрема, у Золочівському районі сіножаті й пасовища у приватному секторі становлять відповідно 1 і 0,9 %, Жидачівському — 12 і 58, Пустомитівському — 22 % і 21 %, а в Турківському сіножаті приватні на 100 %, пасовища — на 99 %.

У багатьох районах, наприклад, Бродівському, Буському, Миколаївському, співвідношення між приватним і суспільним секторами лучних угідь приблизно однакове. Останнім часом у приватному секторі зросли площі пасовищ. Особливо помітно процеси приватизації відбулися у гірських і передгірських районах: Сколівському, Старосамбірському, Самбірському і Турківському.

Останнім часом відбулися зміни у площах сільськогосподарських угідь. Узагальнені відомості, які показують тенденції трансформування земельних

угідь Львівської області за всіма категоріями землекористування, наведено в таблиці 2.

Таблиця 1

Структура сільськогосподарських площ Львівської області станом на 1. 01. 1998 р. (тис. га)

Назва районів	Разом с/г угідь	У тому числі		Рілля	У тому числі		Сіножаті	У тому числі		Пасовища	У тому числі	
		Суспільні	Приватні		Суспільна	Приватна		Суспільні	Приватні		Суспільні	Приватні
Бродівський	65,0	46,2	18,8	48,2	37,9	10,3	7,1	3,5	3,6	8,8	4,5	4,3
Буський	52,1	33,8	18,3	34,7	25,7	9,0	7,2	3,7	3,4	9,7	4,3	5,4
Городоцький	54,5	33,7	20,5	39,1	27,4	117,9	4,9	2,0	2,3	8,8	3,7	5,1
Дрогобицький	52,3	29,4	22,9	38,2	20,8	26,4	8,7	4,2	4,5	4,0	3,3	0,8
Жидачівський	61,5	41,1	20,5	45,0	32,1	12,5	4,7	4,2	0,6	10,9	4,6	6,3
Жовківський	77,5	45,2	32,3	58,8	37,2	21,7	6,2	3,7	1,5	10,8	4,2	6,6
Золочівський	54,4	43,3	11,1	46,5	36,8	9,8	2,9	2,9	0,0	3,6	3,6	0,0
Кам'яно-Бузький	56,0	39,4	16,6	40,2	28,9	11,3	6,5	4,3	2,2	8,3	5,8	2,6
Миколаївський	38,2	22,2	16,0	21,8	15,0	6,8	6,0	3,2	2,8	9,7	4,0	5,7
Мостиський	59,1	39,0	20,2	43,7	33,6	10,1	4,3	2,1	2,2	10,0	3,0	7,0
Перемишлянський	54,3	34,7	19,7	39,9	28,1	11,8	3,8	1,9	1,9	9,6	4,4	5,2
Пустомитівський	57,9	34,7	23,2	47,0	27,1	19,9	4,4	3,6	0,8	5,0	4,0	1,0
Радехівський	71,7	51,4	20,2	51,6	42,3	9,3	8,7	3,1	4,8	10,9	5,2	5,7
Самбірський	69,3	36,2	33,1	46,3	26,8	14,6	10,5	5,8	4,7	11,4	3,6	7,8
Сколівський	31,0	3,8	27,2	11,9	2,3	9,6	9,5	0,9	8,5	9,2	0,5	8,7
Сокальський	105,1	67,1	37,9	73,1	53,1	20,1	13,8	7,8	6,0	16,8	6,2	10,6
Старосамбірський	57,3	27,1	30,2	36,7	21,8	14,9	3,6	1,2	2,4	15,8	3,7	12,0
Стрийський	44,7	25,2	19,5	31,9	20,3	11,6	4,5	2,3	2,2	7,7	2,6	5,1
Турківський	35,4	1,1	34,3	14,5	0,9	13,6	5,1	—	5,1	15,6	0,2	15,4
Яворівський	64,3	30,8	33,6	40,3	24,2	16,1	6,0	2,0	3,3	17,3	4,4	12,9
Разом:	1161,5	685,5	476,0	809,3	542,9	266,4	127,7	63,9	63,8	204,0	75,8	128,3

Загальне збільшення площ сільськогосподарських угідь в усіх районах області часто супроводжується реорганізацією угідь — зменшенням або збільшенням одного типу землекористування за рахунок іншого. Кількість лучних угідь збільшилася у переважній більшості районів, крім Старосамбірського і Сколівського, у гірській, та Жовківського, Золочівського і Пустомитівського — у рівнинній частинах області.

Фітотипологічна класифікація лук [12] передбачає виділення понад 25 класів, які своєю чергою розділяються на підкласи та ще нижчі класифікаційні одиниці з урахуванням рельєфу, особливостей клімату, екологічних умов

та ін. За цією класифікацією у Львівській області виділяються луки гірські, сучодільні, низинні, заплавні та остепнені [7, 11].

Гірські луки в області чітко розділяються на субальпійські — полонини, які знаходяться над верхньою межею лісу, середлісові луки — царинки та післялісові луки в межах поясу смерекових та букових лісів. Переважна більшість площ гірських лук має вторинне походження. Вони виникли на місці зниженої верхньої межі лісу, на місцях вирубок, пожеж та інших катастрофічних явищ у межах лісового поясу і лише на високих вершинах, де умови середовища несприятливі для деревних порід, збереглися первинні субальпійські злаково-різнотравні луки.

Таблиця 2

**Трансформація земельних угідь Львівської області
в усіх категоріях землекористування з 1990 по 1999 рр. (тис. га)**

Назва районів	Разом сільськогосподарських угідь				У тому числі							
					Рілля				Природні угіддя			
	Станом на 1.01. 1999 р.	Було в 1990 р.	1999 р. (+/-) до 1990 р.	1999 р. у % до 1990 р.	Станом на 1.01. 1999 р.	Було в 1990 р.	1999 р. (+/-) до 1990 р.	1999 р. у % до 1990 р.	Станом на 1.01. 1999 р.	Було в 1990 р.	1999 р. (+/-) до 1990 р.	1999 р. у % до 1990 р.
Бродівський	68,3	67,3	1,00	0,10	48,4	49,2	-0,79	0,10	19,0	18,1	0,81	0,10
Буський	57,3	55,9	1,36	0,10	38,3	38,1	0,14	0,10	18,5	17,8	0,72	0,10
Городоцький	55,8	53,7	2,05	0,10	38,3	40,0	-1,69	0,10	15,6	13,8	1,85	0,11
Дрогобицький	63,8	62,4	1,42	0,10	39,8	40,8	-0,98	0,10	24,0	21,6	2,39	0,11
Жидачівський	68,7	68,4	0,21	0,10	48,2	50,3	-2,06	0,10	19,5	18,2	1,36	0,11
Жовківський	84,2	83,5	1,68	0,10	61,4	59,7	1,70	0,10	22,1	23,8	-1,76	0,09
Золочівський	74,7	73,1	1,59	0,10	47,1	54,0	-6,92	0,09	18,0	19,0	-1,01	0,09
Кам'яно-Бузький	59,7	59,0	0,71	0,10	40,3	41,0	-0,65	0,10	18,3	18,0	0,29	0,10
Миколаївський	40,5	39,2	1,34	0,10	23,2	24,1	-0,97	0,10	16,4	15,1	1,37	1,09
Мостиський	61,5	60,9	0,67	0,10	45,5	46,8	-1,35	0,10	14,8	14,1	0,73	0,11
Перемишлянський	58,3	28,2	0,09	0,10	41,2	43,1	-1,90	0,10	16,0	15,1	0,90	0,11
Пустомитівський	68,1	67,0	1,14	0,10	47,8	46,4	1,32	0,10	18,8	20,5	-1,76	0,09
Радехівський	74,5	73,4	1,11	0,10	51,8	52,9	-1,14	0,10	22,3	20,5	1,82	0,11
Самбірський	72,2	71,6	0,56	0,10	48,8	48,5	0,31	0,10	23,6	23,1	0,24	0,10
Сколівський	36,5	33,7	2,85	0,11	12,9	8,9	3,97	0,14	23,3	24,8	-1,53	0,09
Сокальський	105,8	104,2	1,60	0,10	73,3	74,5	-1,20	0,10	31,2	29,7	1,41	0,10
Старосамбірський	60,4	58,8	1,56	0,10	39,0	38,1	0,86	0,10	19,8	20,7	-0,91	0,10
Стрийський	47,1	45,9	1,22	0,10	33,2	33,6	-0,45	0,10	13,9	12,2	1,67	0,11
Турківський	45,1	42,5	2,58	0,11	22,4	22,6	-0,11	0,10	22,8	20,0	2,48	0,11
Яворівський	66,7	62,8	3,97	0,11	41,1	40,9	0,22	0,10	24,2	21,8	2,38	0,11
Разом:	1270,1	1241,4	28,69	0,10	841,8	853,5	-11,71	0,10	401,3	387,9	13,42	0,10

У Бескидах відсутні високі вершини, як це маємо в Ґорґанах, Свидовці, Чоногорі, де, крім субальпійського, існує ще пояс альпійської рослинності, в якому поширені переважно низькотравні і малопродуктивні злакові, злаково-осокові і ситникові луки з великою часткою сланких чагарників. У гірських районах Львівської області переважають вторинні угруповання біловуса стиснутого (*Nardus stricta* L.), костриці червоної (*Festuca rubra* L.), щучника дернистого (*Deschampsia caespitosa* (L.) Beauv.), мітлиці тонкої (*Agrostis tenuis* Siebth) з великою участю чорниці (*Vaccinium myrtillus* L.) та різнотрав'я. Найпоширенішими на полонинах є біловусові луки, які виникли внаслідок перевипасання і випадання менш витривалих до витоптування та ущільнення ґрунту видів злаків та різнотрав'я.

Геоботанічному вивченню біловусових лук на полонинах присвячені праці численних дослідників [3, 7, 9, 10, 18, 19, 22]. Флористичний склад цих лук на полонинах досить багатий. В асоціаціях з домінуванням біловуса налічується близько 300 видів рослин. Водночас окремі біловусові луки флористично досить бідні, їх видова насиченість досягає лише 15—17 видів на 100 кв. м. Загалом флористичне багатство біловусників пояснюється не стільки їх насиченістю в угрупованнях, як широким поширенням формації, що в субальпійському поясі Карпат займає понад 60 % його площі. До складу біловусників належать представники найрозмаїтніших життєвих форм: чагарники (*Juniperus sibirica* Burgsd., *Alnus viridis* (Chaix) Opiz), чагарнички (*Vaccinium myrtillus* L., *V. uliginosum* L., *Rhodococcum vitis-idaea* (L.) Avror.), щільнодернинні, нещільнокущові, кореневищні трави, мохи і лишайники. В їх складі беруть участь види різних ареалогічних груп, зокрема види альпійського елементу флори, поширені в альпійському поясі середньоевропейських гір, наприклад *Campanula alpina* Jacq., *Homogyne alpina* (L.) Cass., *Meum mutellina* Gaertn.; аркто-альпійські види, які мають диз'юнктивні ареали в горах і в Арктиці. Проте, основне ядро флори біловусників становлять монтанні види, які поширені в горах північної півкулі, серед яких *Achillea sudetica* Opiz, *Arnica montana* L., *Festuca picta* Kit., *Hypericum alpigenum* Kit., *Potentilla aurea* L., *Viola declinata* Waldst. et Kit. та інші. У складі біловусників є також багато видів бореального і неморального елементів флори, які проникають в угруповання з пояса смерекових та букових лісів.

Біловусові луки на полонинах переважно вторинного походження. Вони формуються на місцях висохлих боліт, чагарників і стелюхів, смерекових і букових лісів. Ураховуючи походження угруповань, у складі формації біловуса можна виділити такі генетичні ряди: бореальний ряд на місці смерекових лісів з асоціаціями *Nardetum arnicosum*, *N. deschampsiosum*, *N. agrostiosum*, *N. festucosum rubrae*, *N. myrtillosum*; гірсько-чагарниковий ряд — *Nardetum juniperosum*, *N. myrtillosum*, *N. gentianosum luteae* та ін.; альпійський — *Nardetum uliginosum*, *N. caricosum sempervirentis*, *N. festucosum supinae*; болотний — *Nardetum sphagnosum*, *N. caricosum*, *N. deschampsiosum* та ін. [9, 10].

Поширення перелічених асоціацій у Бескидах залежить від рельєфу, ґрунтових та кліматичних умов, характеру та інтенсивності діяльності людини. Типові місцезростання біловусників — пологі схили південних експозицій. Значно менші їхні площі на північних схилах. Водночас біловусники поширені й на інших елементах рельєфу за винятком випуклих схилів, круч і вершин хребтів. В. Сведерський [22] зміни флористичного складу угруповань

вань у зв'язку з рельєфом пояснює зміною товщини ґрунтового шару, механічним складом ґрунтів та вмістом у них гумусу, азоту і гумінових кислот, вологости ґрунту та ін.

Біловусові угруповання поширені переважно на дерново-буроземних післялісових ґрунтах, рідше — на торф'янистих гірсько-лісових. Ці ґрунти утворилися на делювії пісковиків і глинистих сланців, вони досить глибокі (60—90 см). Кислотність ґрунтів коливається у різних асоціаціях від 4,3 до 4,6 рН. Вологість ґрунтового профілю типової біловусової асоціації коливається у межах 43,4—66,8 %, а запаси вологи 359—465 мм [9].

Урожай сіна біловусових лук залежить від фенологічного стану компонентів та висоти над рівнем моря і коливається у межах 17—19 ц/га. Криві наростання зеленої маси біловусових пасовищ мають дві вершини: першу — в середині вегетаційного періоду, другу — після літньої депресії у другій половині вегетації.

Червонокострицеві, мітлицеві, щучникові та інші луки на полонинах поширені значно менше. Їх можна оцінювати як початкові стадії змін первинних лісових угруповань трав'яними формаціями.

Лучні угруповання на полонинах використовуються переважно як пасовища. Лише невелика їх частина, здебільшого червонокострицеві та мітлицеві луки, служить для заготівлі сіна. Раціональне використання полонинських угідь повинно ґрунтуватися на організації загінного випасу та поверхневого їх поліпшення. На основі результатів досліджень динаміки наростання зеленої маси загінну систему випасу доцільно будувати з урахуванням неодноразовості фенологічного розвитку рослин на різних висотах, тобто поясного стравлювання пасовищ від верхньої межі лісу до вершин гір. Як показують дослідження [7, 9], внесенням мінеральних і органічних добрив приріст урожаю травостою збільшується у 1,8—2,5 рази.

Луки лісових поясів формувалися на місці деревної рослинності й використовувалися для раннього випасання і косіння. Ґрунти лук лісового поясу мілкі, складаються з трьох горизонтів, які різняться між собою механічним складом і вмістом органіки, бідні сполуками Са і N, кислотність їх 4,7—4,9 рН, вологі і багаті вмістом органічних решток (9,94—11,08 %) у верхньому горизонті.

Найпоширенішими типами середлісових лук є мітлицеві (*Agrostieta tenuis*), червонокострицеві (*Festuceta rubrae*), щучникові (*Deschampsieta caespitosae*). Рідше трапляються лучнокострицеві (*Festuceta pratense*), кунічникові (*Calamagrostieta arundinacea*) та різні варіанти злаково-різнотравних лук. Порівняно з полонинами, середлісові луки флористично багатші, насиченість стандартних облікових площ видами досягає 30—35 видів, тобто вдвічі більше ніж на полонинах. Особливо багаті за видовим складом злаково-різнотравні луки.

Червонокострицеві луки вважаються одним з етапів вторинних сукцесій. Вони виникають на місці переважно букових різнотравних лісів (*Fagetum dentariosum*, *F. symphytosum*, *F. mercurialidosum*), рідше на місці смерекових лісів. Флористичні і фітоценотичні їх особливості описані досить повно [1, 3]. У їх складі нараховується 226 видів судинних рослин, більшість з яких становлять різнотравні види, далі йдуть злакові, осокові та мохи. У складі червонокострицевих лук виділяється кілька асоціацій із субдомінуванням мітли-

ці тонкої, біловуса й різнотрав'я. Структура цих травостоїв триярусна, заввишки до 70 см, але основна фітомаса концентрується в горизонті 25—35 см, а урожайність сіна досягає 30 ц/га.

Такими ж поширеними є луки з домінуванням мітлиці тонкої, але за флористичним складом вони є менш розмаїтними, утворюють або типові травостої з домінуванням мітлиці, або разом із кострицею червоною як субдомінантом.

На вологіших ґрунтах формуються щучники. Домінант цих угруповань — щучник дернистий має широку екологічну амплітуду й утворює асоціації з чорницею, яка є першою стадією зміни лісів, а також з біловусом, кострицею червоною. Продуктивність цих лук досягає 32 ц/га, але травостій дуже низької кормової цінності, оскільки листки щучника жорсткі й ріжучі.

Окрім цих головних угруповань, на середлісових галявинах трапляються фітоценози з іншими домінантами, зокрема *Calamagrostis arundinacea* (L.) Roth. біля верхньої межі лісу, *Petasites kablikianus* Tausch. на берегах потоків, *Eriophorum vaginatum* L. на торфовищах та інші угруповання, які не відіграють істотної ролі в кормовому балансі регіону.

Суходільні луки в області трапляються також на Розточчі й Опіллі в місцях з досить глибоким заляганням ґрунтових вод — на межиріччях, високих річкових терасах і в межах сучасних річкових заплав вище надпаводкової межі. В Карпатах вони зустрічаються рідко. Суходільним лукам властиві бідні, піщані або глинисті ґрунти. І. Несміян [12] відносить ці ґрунти до типу дерново-підзолистих (мало- і середньо-підзолистих), дерново-підзолисто-глеєвих у комплексі з лучними опідзоленими й дерново-глеєві з підзолисто-болотними ґрунтами.

У складі травостою суходільних лук панують ксерофільні й мезофільні види, наприклад *Festuca pseudovina* Hack. et Wiesb., *F. pratensis* Huds., *F. rubra*, *Agropyrum pratense* L., *Dactylis glomerata* L., *Trifolium montanum* L., *T. pratense* L., *T. repens* L., *T. rubens* L., *Poa angustifolia* L., *Achillea millefolium* L., *Medicago falcata* L. Найпоширенішими серед них є валійсько-костричники (*Festucetum valesiacae*) або біловусники, у складі яких часто трапляється мітлиця тонка (*Agrostis tenuis* Sibth.), котячі лапки дводомні (*Antennaria dioica* (L.) Gaertn.), нечуйвітер волохатенький (*Hieracium pilosella* L.), рідше — мітлицеві та пахучоколоскові луки з участю кульбаби лікарської (*Taraxacum officinale* Webb. et Wiqq.), деревія дрібнолистоного (*Achillea millefolium* L.), червонокострицеві та тонконогові луки з участю підмаренника справжнього (*Galium verum* L.), перстача сріблястого (*Potentilla argentea* L.), жовтцю багатоквіткового (*Ranunculus polyanthemos* L.) та ін.

За диференціацією умов середовища та складом флори суходільні луки області можна розділити на абсолютні суходоли, поширені на пагорбах, верхніх частинах схилів і сухих пониженнях на добре дренованих піщаних ґрунтах і моренах, нормальні суходоли на рівнинах, середніх частинах схилів і улоговинах на середньо-зволожених ґрунтах та суходоли з тимчасовим надвишком вологи на вирівняних площах із загальмованим стоком атмосферних опадів. Перелічені типи лук поширені на Передкарпатті, Розточчі й Опіллі, характеризуються переважанням у них біловусово-різнотравних, мітлицево-різнотравних, пахучо-травних фітоценозів на нормальних суходо-

лах, валійськокострицевих, червонокострицевих, мітлицевих і тонконогових лук на абсолютних суходолах і щучкових лук на зволжених суходолах.

Незначні площі в області зайняті низинними луками в пониженнях і улоговинах, а також у долинах рік. Це переважно високопродуктивні луки з домінуванням мезогідрофітних і гідрофітних злаків і різнотрав'я, які формуються на багатих гумусом і мінеральними речовинами ґрунтах. Низинні луки використовуються переважно для сінокошення. Домінантами цих лук є осоки дерниста, здута, пухирчаста і зближена (*Carex caespitosa* L., *C. rostrata* Stokes, *C. vesicaria* L., *C. appropinquata* Schum.) та гідрофітне різнотрав'я — калюжня болотна (*Caltha palustris* L.), бобівник трилистий (*Menyanthes trifoliata* L.), хвощ болотний (*Equisetum palustre* L.). За флористичним складом низинні луки на перезволжених ділянках наближені до фітоценозів боліт. Переважна більшість площ цих лук меліорована і використовується у рільництві.

Незважаючи на інтенсивну меліорацію, в області ще залишилися великі площі заплавних лук у долинах Дністра та його приток. Особливістю заплавних лук є їх затоплення ранньої весни й періодичними літніми повеннями, що найчастіше трапляється у долині Дністра. Різні частини заплави затоплюються нерівномірно, чим і визначаються їх флористичні особливості. Залежно від тривалості затоплення, у заплаві ріки виділяють прируслову, центральну і материкову зони [8, 12]. Прируслова зона, в якій відкладаються крупніші частини, мул і пісок, має розвинутий мезорельєф, в якому чергуються прируслові гриви і пониження, вона має різне залягання ґрунтових вод, що позначається на складі рослинності. Центральна заплава має більш вирівняний мезорельєф і ближче до поверхні ґрунту залягання ґрунтових вод. Материкова заплава ще більш понижена і часто заболочена.

Заплавні луки відіграють важливу роль у кормовиробництві області. Урожай та якість сіна на них різко відмінні в окремих частинах заплави. У прирусловій її частині формуються угруповання, в яких переважають нестійкі до тривалого затоплення рослини: грястиця збірна (*Dactylis glomerata* L.), кунічник сіриватий (*Calamagrostis canescens* (Web.) Roth.), бромус м'який (*Bromus mollis* L.), конюшина гірська (*Trifolium montanum* L.), люцерна посівна і хмелевидна (*Medicago sativa* L., *M. lupulina* L.), райграс високий (*Arrhenatherum elatius* (L.) J. et C. Presl.), костриця овеча та інші різнотравні види мезоксерофітної екології.

У пониженнях прируслової зони і частково центральної частини заплави найчастіше поширені мітлицеві луки з участю лисохвоста лучного (*Alopecurus pratensis* L.), бромуса м'якого, костриці лучної, тимофіївки лучної (*Phleum pratense* L.), хвоща лучного (*Equisetum pratense* L.) та багатьох інших середньостійких до зволоження видів.

Найбільшу площу в заплавах Дністра та його приток займає центральна її частина, в якій переважають багаті суглинисті дернові ґрунти, поверхня яких часто вкрита тонким шаром мулуватих частин. У центральній частині заплави переважають угруповання з домінуванням тимофіївки лучної, лисохвоста, костриці червоної з участю бобових, зокрема конюшини червоної та різнотрав'я.

Приматериковій заплаві, завдяки пониженню рельєфу і постачанню вологи з корінного берега, властиві мулувато-болотні і торф'яно-болотні ґрунти з низькою аерацією і малодоступними для рослин зольними елементами й

азотом. Завдяки несприятливим екологічним умовам у цих частинах заплавл формуються вологі заболочені осокові і щучникові луки з участю стійких до тривалого затоплення видів осок, пирію повзучого, тонконога болотного (*Poa pratensis* L.), ситників, а також угруповання очерету (*Phragmites communis* L.) разом із заболоченими вільховими і вербовими заростями.

Як уже згадано, урожайність і якість сіна заплавлних лук залежить від їх положення у заплаві. Найменш продуктивними є луки прируслової частини заплави — біловусові, овечокострицеві. Продуктивнішими є луки центральної частини заплави з домінуванням костриці червоної, тонконога лучного, мітлиці, тимофіївки, лисохвоста та інших середніх і високих злаків, з яких збирають 20 — 30 ц/га сіна, а на багатих ґрунтах — 40 ц/га і більше.

У межах області на схилах і вершинах Гологоро-Кременецького кряжу збереглися фрагменти лучно-степової рослинності. Вони поширені на непридатних для розорювання ділянках і займають площу понад 1000 га. Характерною особливістю степових ділянок є їх приуроченість до вапняків та крутих схилів південної та південно-західної експозиції. Вони представлені переважно формацією осоки низької (*Cariceta humilis*) — асоціації *Carex humilis*+*Teucrium chamaedrys*, *Inula ensifolia*+*Carlina acaulis*+*Carex humilis*, *Festuca ovina*+*Carex humilis* та ін.

Проведеними в західних областях України дослідженнями доведена можливість значного підвищення продуктивності природних лук області їх поверхневим поліпшенням [6, 7, 11, 12]. Заходи поверхневого поліпшення полягають у зміні екологічних умов, наприклад, осушенні або зволоженні площ, розчищенні від чагарників, купин, боротьбі з бур'янами та інше. Особливо добрі наслідки дає внесення на луки мінеральних та органічних добрив. Перелічені заходи необхідно впроваджувати комплексно.

Проведені дослідження у Бескидах дають підставу рекомендувати впровадження на гірських пасовищах загінної системи випасання у поєднанні з поверхневим поліпшенням. Як найефективніша рекомендується багатозагінна система з трикратним випасанням (12 загонів), сінокісно-пасовищне використання (3 загони) і стравлювання травостою після плодоношення і обнасення трав (3 загони). Травостій у загонах слід поліпшувати мінеральними й органічними добривами, кошаруванням і зміною стійбищ худоби. Найефективнішим є внесення органічних або повних мінеральних добрив (NPK), яким досягається зростання урожаю травостою у 1,5—2 рази, дія яких зберігається протягом наступних двох років. В обох випадках поліпшується склад травостою: збільшується склад костриці червоної, мітлиці та зменшується участь біловуса.

До найпродуктивніших природних кормових угідь області належать заплавлні луки річок Дністра, Західного Бугу та їхніх приток. Урожаї сіножатей і пасовищ заплавлних лук у 4—5 разів перевищують урожаї суходільних лук. За результатами досліджень продуктивності природного травостою у центральній частині заплави Дністра в Миколаївському районі навіть на невідживлених ділянках урожай сіна багаторічних трав за 2 укоси досягав 88 ц/га, а при внесенні повного мінерального добрива — подвоювався [5].

Головну роль у підвищенні продуктивності заплавної луки відіграють азотні добрива. Вони сприяють інтенсивному наростанню вегетативної маси,

збільшенню висоти рослин і щільності травостою. На підживлених ділянках зростає питома вага злаків, які витісняють різнотрав'я.

Система поверхневого та корінного поліпшення природних сіножатей і пасовищ та шляхи їх раціонального використання, зокрема для конкретних ґрунтово-кліматичних умов Львівської області, розроблені. Їх основу становлять роботи, проведені працівниками Львівського сільськогосподарського інституту [6]. Численними дослідженнями показано, що внаслідок інтенсивного ведення господарства із застосуванням техніки, добрив, хемічних засобів захисту тощо досягається значне збільшення продуктивності сіножатей і пасовищ. Проте останнє десятиліття в Україні характеризується різким зниженням інтенсивності всього сільськогосподарського виробництва й особливо луківництва, триває процес зміни форм власності на землю та засоби виробництва. Недосконалими і невиробленими залишаються закони. Тому інтенсивне господарювання в економічних умовах, що склалися на селі, можливе лише на невеликих площах.

Сучасна ситуація, проте, є позитивною у природоохоронному та екологічному плані. Екстенсивна форма господарювання сприяє збереженню біорозмаїтості — збереженню численних видів флори і фауни. За наслідками досліджень, проведених в останні роки на луках Львівщини в рамках українсько-німецького екологічного дослідницького проекту, в басейні р. Дністер виявлено кращий стан популяцій багатьох видів рослин і тварин на лучних угіддях області порівняно з Німеччиною. Багато видів, які в нас є типовими, у Німеччині під загрозою [14, 15, 20]. Зокрема встановлено, що екстенсивний спосіб випасання, який належить до „безсистемного”, а саме — вільне випасання на великих площах без планування на малі загони і без рівномірного навантаження на пасовище, є найсприятливішим для багатьох видів рослин, птахів, метеликів, слимаків тощо.

Численними працями дослідників країн Західної і Центральної Європи, природні умови яких подібні до наших, вказується на цілу низку недоліків інтенсивного господарювання на сіножатях і пасовищах, які зводяться до різкого зменшення біологічного розмаїття [16, 21].

На даний час у Львівській області і в Україні загалом немає загрози переважень на луках, але дуже важливо підготувати наукову основу, щоб у найближчому майбутньому при нових формах господарювання та власності на землю і неминучій інтенсифікації сільськогосподарського виробництва не повторити помилок розвинутих країн і, враховуючи їх досвід, вибрати раціональні шляхи використання природних сіножатей і пасовищ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бедей М. И. Овсянничники (*Festuceta*) Украинских Карпат и их эколого-биологическая характеристика: Автореф. дис. ... канд. биол. наук. К., 1967. 29 с.
2. Біологічна продуктивність лучних біогеоценозів субальпійського поясу Карпат. К.: Наук. думка, 1974. 244 с.
3. Брадїс Е. М. Полонини // Закарпатська область. К.: Наук. думка, 1983. С. 179—182.

4. Голубец М. А., Одынак Я. П. Коренной биогеоценотический покров и его антропогенные изменения // Биогеоценотический покров Бескид и его динамические тенденции. К.: Наук. думка, 1983. С. 179—182.
5. Кириченко И. Я., Кияк В. Г. Удобрение пойменных лугов Днестра и их продуктивность // Проблемы кормопроизводства в условиях западных районов Украины. Труды Львов. с/х ин-та. 1981. Т. 93. С. 68—73.
6. Кияк Г. С. Луговоеводство. К.: Вища шк., 1986. 352 с.
7. Лазаренко А. С., Мельничук В. М., Малиновський К. А. Поліпшення біловусових пасовищ субальпійського поясу Карпат // Гірськокарпатські пасовища і сіножаті. К.: Вид-во АН УРСР, 1955. С. 47—76.
8. Ларин И. В. Луговоеводство и пастбищное хозяйство. М.-Л.: Госиздат с-х литературы, 1956. 544 с.
9. Малиновський К. А. Біловусові пасовища субальпійського поясу Карпат. К.: Вид-во АН УРСР, 1959. 206 с.
10. Малиновський К. А. Рослинність високогір'я Українських Карпат. К.: Наук. думка, 1980. 278 с.
11. Мельничук В. М. Вплив поверхневого поліпшення на врожайність біловусників субальпійського поясу Карпат // Гірськокарпатські пасовища і сіножаті. К.: Вид-во АН УРСР, 1955. С. 77—84.
12. Несмян І. Н. Луки, їх поліпшення і використання. Львів, 1953. 116 с.
13. Природные сенокосы и пастбища. М.-Л.: Изд-во с-х литературы, 1963. 550 с.
14. Царик И. В., Кияк В. Г., Малиновский К. А., Царик И. И. Стратегия популяций луговых растений бассейна Верхнего Днестра // Сохранение биоразнообразия бассейна Днестра. Матер. междунар. конф. Кишинев: Эколог. об-во „Biotica”, 1999. С. 247—248.
15. Elligsen H., Beinlich B., Plachter H. Large — scale grazing systems and species protection in the Eastern Carpathians of Ukraine. La Canada. № 9. 1998. P. 10—12.
16. Grabherr G. Naturschutz und alpine Landwirtschaft in Osterreich. Zeitschrift fur Okologie und Naturschutz, Jena. 1993. 2. S. 113—117.
17. Klapp E. Wiesen und Wieden. Berlin, 1971. 620 s.
18. Maloch M. Agrobotanicka studie o Nardetech Borzavskich polonin Podkarpatske Rusi. — Sb. vyzkumnych ustawu zemed. CSR. Praha, 1932. 83 s.
19. Musierowicz A., Dobrza ski B. Przyczynek do poznania wpływu nawo enia mineralnego na wysoko i jako plonów siana ł k górskich Huculszczyzny // Ł ki i torfowiska. Warszawa, 1937. S.145—182.
20. Plachter H., Niemeier S. Landschaften der Westukraine. Marburg Uni Jornal. № 2. 1999. S. 6—9.
21. Ramp M. Vergleichende Untersuchungen extensiver und intensiver Weidebetriebe mit Riudern und Schafen aus grunlandwirtschaftlicher und okologischer Sicht an acht Standorten. Hemmor; Lewiston, N.Y.: Mellen Univ. Press, 1994. 231 s.
22. Swederski W., Szafran B. Dalsze badania nad podniesieniem wydajno ci polonin wschodniokarpackich // Nakładem Pa stw. Ins-tu nauk. gosp. wiejsk. w Puławach, 1937. T. 14. S. 267—308.

SUMMARY**Volodymyr KYJAK, Andriy MALYNOWSKY****HAY MEADOWS AND PASTURES OF LVIV REGION**

The article informs about the extantion of hay meadows and pastures in montainous and flat districts of the region. Floristic peculiarities of subalpine zone phytocoenosis of forest zone meadows, dry valley and bottomland meadows have been indicated. In order to use the meadows rationally, the measures of their surface improvement and introduction of rotational grazing of mountain pasturing are recommended.